

ECHO CHAMBER KAVRAMI VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI ÜZERİNE

Âdem Terzi

- Türk Dil Kurumunun yazı dili sözlüğünde¹ “kamu” sözü için üç anlam geçiyor: “1. Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü, 2. Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme, 3. Hep, bütün.” İlk anlam, önemli öteki yazı dili sözlüklerinde yer almadığı gibi sonraki iki anlamın yerleri de farklı bunlarda. Yine *Güncel Türkçe Sözlük*'teki “kamu” sözüyle kurulmuş birleşik yapılardan bazıları da yok öteki sözlüklerde. Bunlardan biri olan “kamusal alan” birleşik sözü için ise “*Kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer.*” anlamı veriliyor *Güncel Türkçe Sözlük*'te. Bu tanım, “kamusal” sözünün “devletle/devlet organlarıyla ilgili” anlamı esas alınarak oluşturulmuş görünmekte. Bu anlamla özellikle bir dönem gündelik dilde kullanılmışsa da “kamusal alan” sözü asıl olarak “kamu”nun ikinci anlamından gücünü almaktadır. O da bir ülkede yaşayanların tümünü, yani halkı kapsadığından “kamusal alan” terimi sosyal bilimlerin anahtar kavramlarından.

Bu bakımdan kavramı sözlük birimi olarak bir tanıma sığdırmak zorsa da *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* incelemesi göz önünde tutularak Habermas'ın “kamusal alan”ı şöyle çerçeveslenebilir: “*Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur.*” (Habermas, 2004: 95).

Buna göre Habermasçı “kamusal alan”, yurttaşların kamu yararına konulara değin düşüncelerini karşılıklı dile getirebildiği, tartışılabildiği ve akıl yürütmeye dayalı düşüncenin oluşumu için gerekli bilgilere erişilebildiği bir yeri, bir düzeneği, bir sistemi betimler. Amacıysa sağlıklı bir kamuoyunun ortaya çıkışıdır. Bu bakımdan gazete,

1 *Güncel Türkçe Sözlük*: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 1 Nisan 2022).

radio, televizyon gibi iletişim araçları çıkış işlevleriyle kamusal alanın taşıyıcıları olarak görülür.

Sonrasında editörlerin araya girmesiyle haberin yorumlanarak ya da seçilerek aktarılması sağlıklı bir kamuoyu oluşumunda elzem olan muhakeme olanağını zedelerken iletişimin bir ucunda edilgin bir yapı oluşmasına da yol açar. Ticari kaygıların da baskın gelmesiyle bu iletişim araçları, özellikle televizyon, “kamu”nun değil “kitle”nin iletişim araçları olarak görülür artık.

Bu sırada ortaya çıkan sosyal medya, özellikle kolay erişilebilir olmasına bağlı olarak katılım yoğunluğuyla “kamusal alan”ın işleyişinde etkili olacak yeni araçlar olarak yorumlanır. Sonrasında kendini gösteren kullanım pratikleri ise sosyal medyanın da “kamusal alan” bağlamı işlevinin sorgulamasına yol açtığı gibi ilgili literatüre birçok yeni kavram da sokar. Birisi de “echo chamber”dır.

“Echo chamber” kavramı öz olarak kişinin yalnız kendininkine benzer ya da tek tip görüşlerle karşılaştığı, farklı sesleri duymadığı ortamlar için kullanılmaktadır. Bu kapalı ortamlar farklı alanlarda ortaya çıkabilir kuşkusuz ancak özellikle sosyal medya, işleyişiyle bu oluşum için çok uygun altyapıya fazlasıyla sahip görünmektedir. İlk; belli amaçlarla oluşturulmuş özel gruplara girme/çıkma seçeneğinin yanı sıra kişi, kurum ve kuruluşları engelleme ya da takip etme/etmeme seçeneklerinin sunulduğu farklı görüşlerle karşılaşma olasılığını oldukça düşürür. İkincisi; bizatihi sistemin kişinin önüne getirdiği, önerdiği yapılarıdır ki bunlar da yine takip edilen içeriklerden oluşturulan algoritmalarla belirlenmektedir. “Filtre balonları” (filter bubble) adı verilen, yine kişinin beğenileri ölçüt alınarak belirlenen bu akış, özellikle farklı kanallardan geliyormuş izlenimiyle kişinin görüşlerini pekiştirmesine de yaramaktadır.

“Echo chamber” sözü için kavramın gösterdiği bu özellikler göz önünde tutularak kullanıldığı düşünülen karşılıklar ise şunlardır: *yankı odası, yankı fanusu, yankı mağarası, yankı çemberi*.

Birleşik sözün ilk parçası için (echo) önerilerin hepsinde “yankı” karşılığı tercih edilmiştir ki Eski Türkçeden bu yana kullanılan bu güzel Türkçe söz, bu kavram için de oldukça uygun düşmektedir. Asıl dallanma ise ikinci parçada (chamber) görülmektedir.

Fransızca ve İngilizcede kök olarak “yatak odası, özel oda (resmî konut, saray odası vb.)” anlamlarını taşıyan “chambre/chamber” sözü zamanla başka anlamlar da kazanmıştır. Bu anlamların çoğu için iki dilli sözlüklerde verilen “oda” karşılığı, “echo chamber” sözü için de tercih edilmiş ve kavram “yankı odası” yapısıyla karşılanmıştır.

Yine Eski Türkçeye kadar inen “oda” sözü temel olarak “içinde ateş (od/ot) yanan korunaklı yer (ocak, çadır, konut vb.)”² anlamından hareketle bugün yapıların bir bölümünü adlandırmak için kullanılmaktadır. Meslek grupları vb. birlikleri tanımlamak için de bu söz bugün oldukça yaygındır. Her durumda “oda” sözü “kapalı” bir yapıyı betimlemekten gayri zengin bir çağrışıma sahip görünmemekte, yanına gelen öteki sözlerle yeni anlamlar kazanabilmektedir. “Echo chamber” kavramı için önerilen “yankı odası” çeviri karşılığı da bunlardan biridir.

Çeviri olmayan öteki üç karşılık (mağara, fanus, çember) ise asıl Türkçedeki çağrışımlarına bakarak kullanılmış görünmektedir. Bunlar bu gözle irdelenecek olursa:

Yer altı boşlukları olan mağaraların bir bölümü sesi büyüterek geri verme özelliğine de sahiptir ki bu yönüyle “echo chamber” kavramıyla kelime anlamı olarak da ilinti kurmaya olanak sağlar. Peşi sıra akla gelecek Platon’un mağara alegorisi ise aslında ses değil görüntüler üzerine oturur ve bir mağarada yüzleri gün ışığına dönük, duvara karşı sabitlenen insanların karşıya yansıyan gölgeleri gerçek olarak algılamalarına dayanır. İçlerinden birinin dışarı çıkıp asıl gerçekliği fark ederek bunu ötekilere anlatması ise içeridekilerin algısını değiştirmeyecektir. İşte bu “algı” yanılmasıyla ilgili olarak da bu alegoride ana mekân olan mağara, “echo chamber” kavramının işleyişini anlatmak üzere kullanılmış olabilir.

Bunların dışında “mağara” sözü Türkçede kapalı kalmak, medeniyetle (bir anlamda gerçeklikle) buluşamamak durumunu vermek için de kullanılabilir. Cemil Meriç de Platon’un mağarasına göndermeyle gölgeler dünyasının aydınını anlatır aynı adlı (*Mağaradakiler*) çalışmasında.

Bu bakımlardan, hem alegorik olarak “echo chamber” kavramının içerdiği kendi gerçekliğinde “hapsolmuşluk” durumunu betimlemek için hem de kelime anlamıyla “mağara” sözünün uygun bir karşılık olduğu görülmektedir. Yine de “yankı mağarası” karşılığının, “echo chamber” kavramına daha çok bilgiye/gerçekliğe değin “algı” boyutuyla yöneldiği düşünülmelidir.

“Fanus” sözü “lamba, fener” temel anlamlarından hareketle bugün saat, mikroskop, mum, gaz lambası gibi araçları tozdan, rüzgârdan korumak için bunların üzerine kapatılan camdan yapıları tanımlamaktadır. Bu “koruma” özelliğine bağlı olarak Türkçede “yalıtılmış” alanlar için de kullanılmaktadır. Söz gelimi Sylvia Plath’ın kült eseri de (*The Bell Jar*) Türkçeye *Sırça Fanus* olarak çevrilmiştir. Plath’ın kendi yaşamından yola çıkarak kurguladığı eserde Esther Greenwood’un üstüne kapanan fanus, büyük kentin kendine özgü karmaşasıdır. Esther, bu fanusun içinde giderek kendine yabancılaşır ve fanustan çıkışı günden güne zorlaşır.

2 Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 1 Nisan 2022); Nişanyan Sözlük: <https://www.nisanyansozluk.com/> (Erişim 1 Nisan 2022).

Türkçede kullanılan “sırça köşk/sırça saray” ifadeleri ise kişinin daha çok kendi isteğiyle çekildiği, gerçekliklerden kopuk bir kapalı alanı temsil eder. Yine Cemil Meriç, “mağara” benzetmesi gibi, saklanan bir alan olarak “fildişi kule” imgesini de sık kullanır.

Bu bakımlardan, “fanus” sözünün “echo chamber” kavramında oturduğu karşılık alanı ise gerçeğin “algı”sından çok kişinin söz edilen kapalı alanda kalma isteği/tercihi/zorunluluğu ile ilintili düşünülmüş görünmektedir.

“Çember” terimi sözlüklerde “Merkez denilen sabit bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri.” biçiminde noktalar üzerinden tanımlansa da kapalı bir alanı temsilen yüksek imge gücüne sahiptir. Burada akla hemen Murathan Mungan’ın “Çember” şiiri gelecektir:

*ya dışındasındır çemberin
ya da içinde yer alacaksın
kendin içindeyken kafan dışındaysa
çaresi yok kardeşim*

...

Yine Murathan Mungan’ın *Mahmud ile Yezida* oyunundaki imgesel/töresel çember/daire de anlatının odağında yer alır.

Doğrudan *Çember (The Circle)* adı verilmiş Dave Eggers’in kitabı ise disütopik bir çalışma olarak sosyal medyayı ve gelecekte varacağı sınırları, başta özgür kıldığını savlasa da zamanla kişiyi her yandan saran ve tek tipleştiren bir yapı olarak değerlendirir. Tom Hanks, Emma Watson gibi güçlü oyuncularla filme uyarlanan bu çalışma da “çember” sözünün “echo chamber” kavramına karşılık olarak düşünülmesinde etkili olabilir.

Oysa çemberin, tanımında verildiği üzere, en önemli özelliği sabit bir noktadan çıkan varsayımsal bir çizginin tekrar ve mutlaka başlangıç noktasına dönmesidir. Sosyal medya bağlamında bu açıdan ele alındığında, bir kaynaktan çıkan iletilerin dönüp dolaşıp sabit bir noktaya gelmesini de iyi anırtır. Söz gelimi, ortaöğretimde sık karşılaştığımız bir durumu, “yarın okul tatil edilecekmiş” söyleminin (isteğinin) dönüp dolaşıp aynı kişiye daha kuvvetlenmiş (inandırıcı) bir bilgi olarak dönmesi de böyle bir çember örneğidir. Bu yolla da “yankı çemberi” karşılığı, “echo chamber” kavramı için önemli bir durum olan söz konusu bilginin/düşüncenin farklı kaynaklardan doğrulanıyor gibi görünmesini de açıklar. Bu durumda “yankı çemberi” karşılığı kullanıldığında kavrama yönelik anlam vurgusunun aynı bilginin dönüp durmasında aranacağı söylenebilir.

Sonuç olarak; “echo chamber” kavramı için önerilen karşılıklarda geçen “oda, mağara, fanus, çember” sözlerinin alegorik anlamları için her alandan örnekler çoğaltılabilir kuşkusuz. Yine de bu, her birinin kavrama ayrı noktalardan yaklaşmış olmasını değiştirmeyecektir. Buna göre kısaca söylenecek olursa:

Bir çeviri olan “yankı odası” karşılığı, “oda” sözünün ötekilere göre yansız/me-cazsız duruşuna bağlı olarak vurguyu “yankı” sözüne bırakmaktadır. Böylelikle kişinin farkı bir ses yerine yine kendi sesine/düşüncelerine maruz kalmasına gönderme yapmaktadır.

“Yankı” sözüne bağlı olarak aynı etki saklı kalmakla birlikte, “fanus” sözü bir yalıtılmışlık/hapsolünmüşlük çağrışımı içermektedir. Aynı çağrışıma sahip “mağara” sözü ise bu ikisine ek olarak maruz kalınan bilginin gerçekliğini de sorguya açmaktadır.

“Çember” sözü ise hem kapalı bir alanı ifade etmesi hem de başlangıç noktasına dönüp duran yapısıyla “echo chamber” kavramının bütün özelliklerini vermeye en yakın imge olarak durmaktadır. Çünkü “echo chamber” kavramını doğuran hem kişinin kendi tercihleri hem de bizatihi sistemin işleyişidir.

Kaynaklar

- Eggers, Dave, *Çember*, Çev.: Handan Balkara, Siren Yayınları, İstanbul 2016.
- Habermas, Jürgen, “Kamusal Alan”, Çev.: Meral Özbek, *Kamusal Alan*, Editör: Meral Özbek, Hil Yayın, İstanbul 2004.
- Habermas, Jürgen, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Tanıl Bora, Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Meriç, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Mungan, Murathan, *Mahmud ile Yezida*, Metis Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Narin, Bilge, “Kişiselleştirilmiş Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi”, *Selçuk İletişim*, C 11, S 2, Konya 2018, s. 232-251.
- Plath, Sylvia, *Sırça Fanus*, Çev.: Handan Saraç, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2021.
- Platon, *Devlet*, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.